

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

V

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI NO: 8

ŞANLIURFA - 1999

İNSAN VE FITRAT

Arş. Gör. Yener ÖZTÜRK
Harran Üniv. İlahiyat Fak.

1. Fıtratın Anlamı

Kelime olarak *fitrat*, yapı, karakter, tabiat, mizaç ve kalb-i selim manalarına gelir. Ayrıca fıtrat, tabii eğilim, huy, cibilliyet, içgüdü, istidat gibi anlamları da ifade eder.¹ Dinî terminolojide ise, 'Dini, kabüle hazır yaratılış/istidat'² veya 'Allah Teala'nın mahlukatını kendisini bilip tanıyacak ve idrak edecek bir hal üzere yaratması'³ şeklinde tarif edilmiştir. Bununla birlikte ayet ve hadislerde geçen fıtrat farklı manalarda da ele alınmıştır. Bunu, kimi kadere hamlederek 'Cenab-ı Hakk, herkesin saîd mi şakî mi olacağını bildiği için, bildiğine uygun olarak yaratmıştır, O'nun hükmünü değiştirmek mümkün değildir'⁴ Bazıları ise, fıtrattan muradın tevhid olduğunu ifade etmişlerdir.⁵

Fıtrat ilk yaratılışı ifade ettiği gibi, sürüp giden her yaratılışı da şümulü içerisine alır. Yani herhangi bir şeyin bir maddeden veya ilk yaratılıştaki gibi yokluktan ilk icad ve çıkışına fatr, bunun ortaya çıkış biçimine ve taşıdığı özellikleriyle birlikte görünümüne fıtrat denir. Yaratılmış olanın fıtrat üzerine kazandığı öz niteliklere de tabiat denilmiştir. İslamî dilde bütün varlığın

1) İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut, ts., V, 55-57.

2) el-Cürcanî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, et-Ta'rifât, ts., s. 168.

3) Rağb el- İsfahanî, *el-Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'an*, Daru Kahraman, İst., 1986, s.575; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Daru Kahraman, İst., 1985, VI, 320

4) el-Kuşeyrî, Abdülkerim b. Havazın, *Letâifu'l-İşarat*, (Thk.: İbrahim el- Bisyanî), Daru'l- Kitabi'l-Arabî, Kahire 1970, IV,117

5) el-Alusî, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Mahmud, *Ruhu'l- Meanî fî Tefsiri'l Kur'ani Ve' Sebi'l- Mesanî*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî Beyrut ts., XXI, 40.

Allah'ın fitratı üzerine işleyişi, âdetullah, fitratullah, ifadeleriyle tabir edilmiştir.⁶

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, insan fitratından söz açtığı kelimada şöyle buyurmaktadır: "*O halde sen yüzünü/özünü hanif olarak dine yönelt; Allah'ın, insanları üzerinde yaratmış olduğu fitratına sarıl.*"⁷

Bütün uzuvların yaratılışında esas olan bir fitrat vardır ki, ona o uzvun menfaati, vazifesi, fonksiyonu, fizyolojisi yahut garizesi denir. Diğer bir ifadeyle insan nefsinin bütün meyillerinde böyle yaratılış hikmetine doğru esaslı bir garize vardır ki, ona fitrat denir. Fitrat hep hakka ve hayra müteveccih bir istikamet takib eder. İnsan ruh ve zekasının asıl fitratı da hakkı tanımak ve Hak Yaratan'ından başkasına kul olmamak içindir. Fitrat üzere gidenler yalanı ve eğriliği bilmez.⁸ Zaten ayette geçen hanef sözcüğü de lügatte, meyletmek manasındadır. Buna göre hanifin anlamı ise, tevhide, doğruya, Allah'a meyleden demektir.⁹

İnsandaki bu tabii duygu ve şuurun oluşumunda beşeriyetin gayretinin, nazar ve istidlâlinin herhangi bir tesiri yoktur. İnsan her başı sıkıştığı ve üzüldüğü zaman bir ilaha sığınır, dua eder ve ondan niyazda bulunur. Onun bu davranışı işte bu fitratının bir tezahürüdür. Yani fitratın Fâtır'ına delaleti tabii olduğu için, korktuğu bir anda acziyetini görüp bütün yalanlama, fitne, fücür ve ortak koştuklarını unutan insan, hemen Allah'a dua etmektedir. Öyle ki, başları sıkıştıklarında en inatçı kafirler bile derinden derine Yaratan'a sığınma ihtiyacı duyarlar.¹⁰ Onların bu durumunu Kur'an şu ifadelerle dile getirir:

*"İnsan bir sıkıntıya maruz kalınca, gerek yan yatarken gerek otururken veya ayakta iken bize yalvarıp yakarır. Fakat sıkıntısını giderdiğimiz zaman sanki uğradığı sıkıntıdan/deritten dolayı bize yalvaran kendisi değilmiş gibi (eski haline) geçer gider."*¹¹

Korkudan uzak buldukları zamanlarda bu insanların din ve dinî duygulara lakayd kalmalarının sebebine gelince bu, dinin insan fitratında mevcut bir gerçek olmayışı veya dine bağlılığın insan fitratında bir duygu olmayışından değil, onların inhirafından kaynaklanan bir durumdur.¹²

6) Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İst., 1970, III, 1889

7) Rum, 30/30.

8) Yazır, *age*, VI, 3822 vd.

9) Bkz., el-İsfehani, *el-Müfredat*, s.190.

10) Yazır, *age*, VI, 3822

11) Yunus, 10/12 Ayrıca bkz. Neml, 27/62; Zümer, 39/8, 49.

12) Kutub, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*, (Çev.: Bekir Karlığa), İşaret yay., İst., 1987, s.291

2. İnsan Fitratını Oluşturan İki Zıt Eğilim veya İki Farklı Mekanizma

Burada önemli bir hususa temas etmemiz gerekmektedir. Konuyla ilgili yapılan tariflerde de görüleceği üzere fitrat denince hep insanın yüzü hakka müteveccih olan tarafına dikkat çekilmiştir. Fakat biz biliyoruz ki, insan müspet ve menfi duygularla birlikte yaratılmış, yani onun ilk ve aslı yaratılışını ifade eden fitratında birbirine zıt eğilimler mevcuttur. Öyleyse insanın fitratını bu iki yanıyla birlikte ele almalıyız.

İnsanın maddî ve manevî olmak üzere iki cephesi vardır. Diğer bir tabirle onun, bir mülk (beden) bir de melekût (bedenin tasarrufu altında bulunduğu) bir yanı vardır. Onun bu ikinci cephesini de vicdan ve nefis mekanizması olmak üzere iki kısımda değerlendirmek mümkündür.

Kur'an-ı Kerim, Şems Suresi'nde '*Ve nefsin ve mâ sevvahâ/Her bir nefse ve onu düzenleyene*' ifadesiyle Allah'ın ilk başta yaratmış olduğu o düz, pürüzsüz, müstakim fitrata¹³ dikkat çektikten sonra "*Ona hem kötülüğü hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki, nefisini temizleyen iflah olmuş, onu kirletip örten ise, ziyana uğramıştır*"¹⁴ beyanıyla onun ikinci cephesinin bu iki yanına işaret eder.

Kalp, akıl, irade, şuur his ve duygular vicdan mekanizmasını meydana getirirler. Diğer bir deyişle vicdan, birbirleriyle ilişkili olan bu duyguların bütünüdür ifade ettiği bir dil veya sestir. Her türlü şehvî arzu istek ve karpisler, kin, nefret, öfke ve inat gibi belli hikmet ve gayeler için insana verilen negatif duygular da, nefis mekanizmasını oluştururlar. Bu iki mekanizma adeta hep birbirinin aleyhine işler. Şu kadar var ki, vicdan mekanizmasının galebesi halinde, nefis mekanizması da müsbete dönmüşür ve insanın yücelip yükselmesine hizmet eden bir mekanizma haline gelir. Kur'an'ın ifadesiyle nefis böylece, emmârelikten¹⁵ kurtularak levvâme¹⁶, râdiye, mardiyeye¹⁷ gibi mertebelere çıkarak insana yararlı hale gelebilir.

Vicdan kelime olarak 'bulmak' manasına gelir. İnsan, onunla hem kendini hem de Rabbini bulur. Ancak nefis mekanizmasının altında kalıp ezilmiş bir vicdandan aynı neticeleri beklemek mümkün değildir. Yukarıda mealini verdiğimiz mezkur ayetin "*Nefisini/salim fitratını temiz tutan iflah olmuş, onu kirletip örten ise, ziyana uğramıştır*" kısmı bu hususu aydınlatıcı mahiyettedir.

13) İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Kahraman yay., İst., 1985, VIII, 434.

14) Şems, 91/7-11.

15) Bkz., Yusuf, 12/53.

16) Bkz., Kıyame, 75/2.

17) Bkz., Fecri, 89/28.

Vicdan mekanizmasının işlettilmesi ve ondan semere alınması, onun yüzünün *hüdaya*¹⁸ dönük olmasıyla ve buna bağlı olarak *salih amel*¹⁹ kavramının hayata geçirilmesiyle yakından alakalıdır.

İnsanlığın şirk ve günah bataklığına batmadan doğru yolda kalabilmesi ve vicdanların safiyetini koruyabilmesi için ilahî ve kudsi bir nurun rehberliği şarttır. Kur'an-ı Kerim bu hakikati, şu ayetle dile getirir:

*"Hüda (doğru yolu göstermek) elbette Bizim işimizdir."*²⁰

Mesela, vicdan mekanizmasına ait mühim bir unsur oluşturan kalbin en önde gelen fonksiyonu durumunda olan²¹ ve olağanüstü koordinasyonlar kurma becerisini gösteren akıl, yüzü hüdaya dönük bir kalple beslenmemesi durumunda nurunu kaybedeceği için, neticede nörolojik ve biyolojik bir nesneye dönüşür ve her şeyi kendi mekanik mantığı içinde determine eder. Bu zaviyeden meseleye bakılacak olursa, modern dünyanın kurucularına akıllı olmayan üstün zeka sahibi insanlar demek daha uygun olacaktır.

Nefis ve onu besleyen hevanın istilasına maruz kalan bir kalp, düşünme ve bilme (eşyanın hakikatına nüfuz etme) kabiliyetini kaybeder. Nitekim Kur'an-ı Kerim bu hususa işaretle şöyle demektedir:

*"Baksana kendi hevasını ilah edinen ve bilgisi olduğu halde, Allah'ın kendisini şaşırtp, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözlerine de perde çektiği kimsenin haline!"*²²

İnsan, aklını ilahî vahyin ışığı ile aydınlatmaz da, benlik iddiasına girerse, güneşin aydınlığından kendisini mahrum bırakıp, azıcık ışığına güvendiği için kendisini gecenin karanlığına mahkum eden ateş böceği durumuna düşer. Çünkü heva ve şehvet, gözü kör, kulağı sağır, kalbi

18) Lügatte hidayetle aynı anlama gelen hüdaya Kur'an'daki kullanımlarından hareketle şöyle bir tarif getirilebilir: Hüda, -nefsin ve onu işleten şeytanın insanı alıp götürdüğü eğri ve karanlık yollardan- insanı düze ve aydınlığa ulaştırın ilahî vahyin rehberliğini ifade eder. Daha genel anlamda ise şöyle bir tarif getirebiliriz: Hidayet, Allah'ın, çok muhtaç olan insana bütün ihtiyaçlarına kafi gelecek şekilde cevap vermesidir. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., el-İsfahanî, *el-Müfredat*, s.787.)

19) Güzel davranışlar ve ameller bir süre sonra insanın tabiatı haline gelerek onu, mücerred bilgiyle ulaşılmayan noktaya ulaştırır. -Bizim için tatbik görmesi gereken ameller bellidir. Bunlar, dinin güzel gördüğü ve 'salih amel' diye vasıflandırdığı amellerdir. Mücerred bilgi ve malumat, insanı hiçbir zaman bu seviyeye yükseltmez. Temrinden yoksun, amelden mahrum insanlar yükler dolusu kitap devirseler de, vicdanlarında duyulması gerekenleri katiiyen duyamazlar. Hususiyle Kant, *Saf Aklın Kritiği*'nde Allah'ın nazarı akılla değil, nazarı akılla bilinebileceğini söyler. (Bkz., A. Kant, *Nakdu'l-Akli'l-Mücerred* (Arapçaya çev.: Ahmed eş-Şeybanî), Daru'l-Yakazati'l-Arabiyye, Beyrut 1965., s.651 vd.)

20) Leyl, 92/12.

21) Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan yay., İst., 1990, s.442.

22) Casiye, 45/23.

duygusuz eder.

Kısaca ifade etmek gerekirse, yüce Yaratıcı insanın melekût yanına birbirine zıt iki eğilim veya iki ses yerleştirmiştir. Biri hayrın, diğeri şerrin temsilcisi bu iki ses arasında insan devamlı bir mücadele içindedir. Her iki taraf da ibreyi kendi tarafına çevirmek için uğraşmaktadır.

3. Fıtratın Değişebilme Keyfiyeti

Yaratılış ve mahiyet itibariyle her insan, iman ve islama en müsait vaziyettedir. Doğusunda üzerine herşey yazılabilecek bir kağıt veya üzerine hiç bir ses kaydedilmemiş bir bant, her şekli almaya uygun bir macun, kalıplara dökülmeyi bekleyen bir maden gibidir. Ancak aile, çevre ve eğitim faktörü, fıtratı ya İslam üzere devam ettirir, ya da fıtratı bozarak yaratılış maksadından saptırır. Nitekim bir hadis-i şerifte bu husus dikkatlerimize şu ifadelerle arz edilir:

*“Doğan her çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra ebeveyni onu ya yahudi yapar, ya hristiyan ya da mecusi. Eğer ebeveyn müslüman ise çocukta müslüman olur.”*²³

Cenab-ı Hak, insanların kalplerini hakkı kabul etmeye elverişli bir şekilde yaratmıştır. Tıpkı gözleri ve kulakları, görülen ve duyulan şeyleri idrak etmeye müsait yaratmış olması gibi. Şu halde kalpler kabul etme liyakati üzere kalmaya devam ederse, hakkı ve gerçek din olan İslam’ı kabul eder. Yukarıda ki hadis-i şerifin devamında Hz. Peygamber’in şu ifadesi de buna delalet eder:

*“Şunun gibi ki, her hayvanın yavrusu, uzuvları tam ve kusursuz olarak doğar. Siz, hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik kesik bir şey görebilirmi siziz?”*²⁴

Yani her hayvan, yavrusunu kusur ve ayıplardan salim, eksiksiz bir hilkatte doğurur. Şayet o bu kusursuz yaratılış üzere bırakılırsa, ayıplardan uzak bir biçimde hayatını devam ettirir. Ama bu hayvan üzerinde tasarrufta bulunulur da, onun kulağı kesilir yüzü dağlanırsa, o başına gelen bir çok afet ve kusurla ilk halinden çıkar. İşte insan da böyledir. Fıtratın aslı hali muhafaza edilmezse, bu akıbet mukadderdir. Hadiste de ifade edildiği gibi o insanın ya hristiyan ya yahudi ya da mecusi olması veya akla gelebilecek her hangi bir küfür yoluna kayması kaçınılmazdır.

Dupduru, saf ve berrak bir kaynak suyu, menba ve mahiyet itibariyle tertemiz olup, en yararlı kalmaya nasıl müsait ise, üzerine toz-toprak saçmak suretiyle bulandırılıp başka bir mahiyete sokulmaya da müsaittir. Bu hususu

23) Buhari, Cenaiz 80; Müslim, Kader 23-25

24) Aynı yerler.

başka bir misalle ele alalım. Nasilki yumurtadan çıkan küçük kuş, uçmasa da yine kuştur, o yaratılıştan uçmaya kabiliyetli ve elverişlidir; palazlanma döneminde koşup sıçradığını, düşe-kalka uçmaya çalıştığını gördüğümüzde bu, uçacak deriz. Ancak harici bir sebep devreye girer de kuşun uçuş kabiliyetini götürürse, o zaman ne kadar kuş olsada uçamaz. İşte küfür de böyledir. Yani küfür, uçmaya müsait kuşun kanatlarını kırma ve güdük bırakma gibi insandaki ilk fitratı köreltip, onu ikinci bozuk bir fitrat ile uçamayacak hale getirir. Başka bir ifadeyle fitrat çekirdeği, küfür toprağının karanlıklarında gömülü ve örtülü kalır, neticede çimlenip, filiz çıkarmak için gerekli ısı, ışık ve yağmuru alamaz, dolayısıyla hiç bir zaman sümbüllememez ve boy atıp gelişemez.²⁵ Buna göre kâfir, fitratındaki kabiliyet ve istidatları körelten ve vicdanıyla ters düşen insan demektir.

Fitratı tevhid asıl, küfür ve ihtilaf arzîdir. Allah'ın varlığına inanmak insanda tabîi bir duygu ve şuurdur. Yani şirk ve küfür sonradan olma bir husustur. Bu itibarla tarihte geçmiş insan topluluklarında görünen şirk ve küfür, aslı ve fitrî vahdetin bozulmasından meydana gelen ikinci bir durumdur. Şöyle ki, beşer çoğaldıkça insanların emel ve arzularının birbiriyle nizamı da çoğalmaya başlamış, bundan da ihtilaf ve şirk zuhur etmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse, silm ve İslam'ın temeli olan tevhid- i hak inancı, beşeriyetin ilk fitratında var olan kadim ve mutlak bir asıldır.²⁶ Kur'an bu hususa şu ayetiyle işaret etmektedir:

*"Beşer bir tek ümmetti. (Kimi iman etmek, kimi küfre sapmak suretiyle) ihtilafa düştüler."*²⁷

Bütün insanlar hanif/temiz fitrat üzere yaratılmışlardır. Onları bozan, şeytan ve nefisleridir. Hz. Peygamber (a.s.v.) *"Rabim buyuruyor ki, ben bütün insanları salim fitrat üzere dünyaya gönderdim, sonra şeytanlar onları dinlerinden saptırdılar."*²⁸ beyanıyla bu hakikate dikkat çeker.

Demek ki, insan, terbiye istikametine bir ameliyeye yani kendisinden meyve alınabilecek bir muameleye tabi tutulmazsa, tefessüh etmesi kaçınılmazdır. Mesela yine bir hadiste beşer fitratı -hususiyetle ümmet-i Muhammed'in fitratı- süte benzetilmektedir.²⁹ O, olduğu gibi kalsa ekşir bozulur, içindeki virüsler çoğalır, sonra hiç bir işe yaramaz hale gelir. Tıpkı insan da bunun gibidir. İnsan tamamen terk edilmiş bir halde kalsa ona ne iyi ne de kötü hiç bir şey telkin edilmezse; lahut alemiyle olan münasebeti kesilse o da süt gibi işe yaramaz hale gelecek ve atılacaktır.³⁰

25) Şahin, Abdulfettah, *İnancın Gölgesinde*, Nil yay., İzmir 1992, I/252-253.

26) Yazır, *age.*, II, 744

27) Bakara, 2/213

28) Müslim, Cennet 63; İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 162

29) Bkz., Müslim, İman 259; Tirmizi, Tefsir 18.

30) Işık, Hikmet, *Fatiha Üzerine Mülâhazalar*, Çağlayan yay., İzmir 1989, s. 123

Hasılı, gerek iradenin su-i istimaline, gerekse dış sebep ve saiklere binaen, fitratı köreltilen bir insan, yeni bir tabiat kazanmış olur. Bu değişiklik fitratın bizzat kendisinde (asliyetinde) değildir. Zira fitrat, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı değişme kabul etmeyen özel bir durum olup değiştirilmesi asla mümkün değildir:

“..Allah'ın halkı/yaratışı asla değişmez.”³¹

Şu halde fitrattaki değişiklik ancak onun yönünde ve tezahürlerinde meydana gelir. İnsanın fitrat gerçeğinden inhiraf etmesi, onun asıl fitratını ortadan kaldırmaz, veya onu fitrat-ı asliyye çizgisinden büsbütün çıkarmaz. Değişen yalnızca talim ve terbiye vasıtasıyla fitratın tezahürleri ve yönüdür. Nitekim Hz. Peygamber'den (a.s.v.) rivayet edilen bir hadis, bize hilkatin aslının değişmeyeceğini haber vermektedir:

“Bir dağın yerinden kaydığını işiterseniz tasdik ediniz; fakat birisinin yaratılış ve tabiatının değiştiğini duyarsanız onu tasdik etmeyiniz.”³²

Kulluk, beşerin fitratında vardır. Allah insanı yaratırken onu kul olacak fitratta ve kıvamda yaratmıştır. Ancak beşer çoğu defa bunu kötü ve yanlış yerlerde kullanmıştır. Taş, ağaç, yıldız ve güneş gibi ibadete asla liyakatı olmayan varlıkları kulluk mihrabına dikmiş ve böylece ulvî kulluk makamından süflî şirk ve küfür derekesine düşmüştür. Bu netice bize şunu anlatıyor: Kulluk fitratta var olan bir duygudur. İnsanların hakikî mabutlarını bulamadıkları zaman bir sürü mabud uydurarak onlara boyun eğmeleri, bu tabii halin inhirafından başka bir şey değildir.³³

Şu halde temiz fitrat ya örtülür - ki, o bu durumda örtülmek istenen özellikleriyle vicdanı sürekli tırmalar - ya da çeşitli saik ve amillerle yön değiştirir. Mesela gözü pek, korkma bilmeyen bir fitratın inkardaki tezahürü vahşet ve zulüm iken, imandaki hali cesaret ve şecaattir. Bu durumu Hz. Ömer'de (r.a.) müşahede etmek mümkündür. Görüldüğü gibi insanda mevcut herhangi fitrî bir duygunun ancak yönü değişebiliyor.

Dilimizdeki “Can çıkar huy çıkmaz” sözünün mahmili bu mana olsa gerektir. Fitrat-ı sanî dediğimiz fitrat da, aslî fitratın yönü ve tezahürleri değişmiş veya kanalize edilmiş halinden başka bir şey değildir.

4. Fıtratın Rolü Veya Gücü

Bir kimse Allah'ın kendisini yarattığı fitrat üzere dursa dahi, onun müslüman olabilmesi için peygamberler vasıtasıyla dinin ona ulaşması, onun da bu dini kabul etmesi şarttır. Buna inanmak istemeyen kişi aslında ‘insan rahm-ı maderden fitratı alıp getirmektedir, dolayısıyla bu fitrat tam tamına

31) Rum, 30/30.

32) İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 443

33) Işık, *Fatiha Üzerine Mülâhazalar*, s.122

islamın kendisidir, ve o kişinin hidayete erişmesi için yeterlidir.' demektir. Diğer bir ifadeyle bunun manası 'peygamberlerin gelmesi, şariatlerin inmesi gerekli değil' demektir.³⁴

Buna göre her insanın fitrat üzere doğduğuna dikkat çeken hadisi şöyle anlamak gerekir: İnsan Allah katından küfür, şirk içinde gelmemektedir; aksine Allah'tan başka kendisine mabud kabul etmeyen ve ilahî şariatlerin fitrî temel prensiplerinden başka bir şeyle uyuşmayan fitratıyla gelmektedir. İnsan eğer fitrat üzere devam edip onu korursa, yani fasid çevreler onu müşrikçe anlayış ve hareketlere yöneltmezse, o zaman o kimse bu temiz fitratıyla peygamberlerin ortaya koyduğu talimatı kabul etmekte zerre kadar tereddüt göstermez.³⁵

İnsan, fitratı üzere bırakılırsa hak din mensubu olarak yaşar ve başkalarına yönelmez,³⁶ denilemez. Zira insanın içteki fitratıyla beraber bir de hariçte kesbi vardır. Fitrat, sırf ilahî olup bir sevk-i haktır. Allah'ın emrini yerine getirerek Allah'a ermek için hep hakka doğru bir insiyak ifade eder. Kesb ise, enfüsî ve afakî şartlar içinde hissî heyecanları ve zihnin tefekkürleriyle alakadar olduğundan insanı fitratın istikametine zıt hevalara, haksızlıklara, isyan ve şirke sürükleyebilir. Bundan koruyacak olan da dindir. Bunun için ayette Allah'ın fitratına sarıl, buyrulmaktadır.³⁷

Kur'an-ı Kerimin tekrar tekrar ortaya koyduğu şey şudur: İnsan için mutlaka Allah tarafından bir yol gösterici olması gerektiği ve insanın kurtuluşunun ancak ona tabi olmaya bağlı olduğu gerçeğidir. İnsan Allah'ın kendisine bahsettiği iyi ve kötüyü tanıma basiretini içine alan fitratı, kendi temiz ve bozulmamış hali ile korumuş olsa bile o insanın kendi kendine hidayeti bulmasına kafi gelmemektedir. Vahyin ona yol göstermesi gerekir. Allah'ın (c.c.) Adem'i (a.s.) cennetten dünyaya indirdiğinde şu hitabı da konuyu aydınlatıcı mahiyettedir:

"..Artık ne zaman Benden size doğru yolu gösteren rehber gelir de kim ona uyarsa, onlara hiç korku olmayacak, hiç üzülmeyecekler de.."³⁸

Bu ayetten de anlaşılıyor ki, insan Allah'ın kendisine bahsettiği -iyi ve kötüyü tanıma basiretini içine alan- fitratı kendi temiz, bozulmamış hali ile korumuş olsa bile bu, o insanın kendi kendine hidayeti bulmasına kafi gelmemektedir. Şu halde fitratın en fazlasıyla gücü veya rolü, önüne vahiy yoluyla hidayet ve hak yol gelince onu tanıması ve arkasından onu kabul etmesidir.

34) Mevdudi, *Meseleler ve Çözümleri*, (Çev.: Yusuf Karaca), Risale yay, İst., 1990, II, 76.

35) Aynı yer.

36) Mesela bkz., İbnu'l- Esir, Meccuddin, *en-Nihaye fi Ğaribi'l- Eser*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, ts., III, 457

37) Yazır, *age.*, VI, 3824

38) Bakara, 2/38.

Vahiy olmadan insanın hak yolu bulması, fitratının gücünün dışındadır. Hz. Peygamber'den daha üstün fitratlı kim vardır? Kur'an onun bile vahiy gelmeden önce, yani vahiy kendisine yol göstermeden önce hangi yoldan gideceği hususunda hayrette ayakta bekleyen birisi gibi olduğunu belirtir:

“*Seni hayrette bulup da yol göstermedi mi?*”³⁹

“*İşte böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik. Halbuki sen daha önce kitap nedir, iman nedir bilmezdin.*”⁴⁰

Din, insanın istediği, fitratının derinliklerinde aradığı bir şeydir. Yani gerçekte din, insanın fitratıyla aradığı ve kendisine koştığı şeyi getirmiştir. Diğer bir ifadeyle insanda bir fitrat vardır ve peygamberlerin getirdiği de, bu fitratın çağrısına ve insanın derinliklerinde gizlenmiş olan bu istek ve arzuya icabet eder.⁴¹

Fitratın istikamet ve dengeyi koruyabilmesi ancak hak dinle mümkündür. Şöyle ki, insan hayırdan yana tavır almaya ve Allah'ın kevnî ve şer'î ayetlerini kavramaya müsait bir halde yaratılmıştır, fakat o, her an şeytanın kendisini şerre doğru yönlendiren telkinleri altında bulunan bir varlıktır. İşte burada kalp kapılarını yalnızca hayra tevcih etme görevi, dinindir.

Din koruyucu tedbir ve prensibleriyle fitratı muhafaza eder. Fakat fitrata bilerek muhalefet edenlerin inhirafı kaçınılmazdır. İnsanı, hisleri, arzuları, şefkati, kini, nefreti, öfkesi ve muhabbeti gibi bütün müsbet ve menfi yönleriyle ele alan İslam dininin getirdiği mesajlar, fitrat değerleri ile hiç bir zaman çakışmamıştır. Bu itibarla da insan meşru dairede aradığı herşeyi herhangi bir terslikle karşılaşmadan İslam'da bulabilir. Aslında 'Allah'ın koymuş olduğu din, insan fitratıyla daimî bir mutabakat ve ahenk içindedir. Fakat bu mutabakat, fitratın meşru dairede seyrettiği zamanlardadır.⁴²

Hülusa; gerçeği belirlemede elimizde kimsenin inkar edemeyeceği bir ölçü vardır ki, o da şudur: Bilen, yaratır ve yaratan, bilir. Bilen ve Yaratan da, gerçeği *din* adı altında insanlar arasından seçtiği elçiler vasıtasıyla göndermiştir. Öyleyse insanın, kemalinin zirvesine ulaşması ancak ve ancak ilahî bir talim ile terbiye edilmesine bağlıdır. Yani insan tamamen terkedilmiş olsa, ona ne iyi ne de kötü hiçbir şey telkin edilmese; lahut alemiyle

39) Duha, 93/7. Hz. Peygamber (a.s.v.), hayatında hiçbir zaman akıl ve din yönünden sapık olmamıştır. Puta hiç tapmamış ve Allah'ın birliğine küçüklüğünden beri inanmıştır. Ayrıca o, ahlak yönünden hep takdir edilmiştir. Fakat peygamberliğinden önce sırf fitratla veya akıl ile idrak edilmesi mümkün olmayan hak dini bilmiyordu. Bu dinin hükümlerinden habersizdi.

40) Zuhruf, 42/52.

41) Mutahhar Murtaza, *Fitrat Üzerine*, Bengisu yay., İst 1992, s.136.

42) Kutub, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*, (Çev.: Bekir Karlığa), İşaret yay., İst., 1987, s.294

münasebeti kesilse neticede onun, -beklemekten ekşiyip bozulan bir süt gibi işe yaramaz hale gelmesi mukadderdir.

5. İnkâr ve Günahlar Karşısında İnsan Fıtratı

İnkârın ve günahların sürüklediği bir ortamda denge bulamayan fıtrat, kendisinde bulunan meknî özellikleriyle şuur daima rahatsız eder. Diğer bir ifadeyle vicdan, Allah'ın yasak ettiği şeylerin mahiyetindeki çirkinliği görerek hep sıkıntı duyar. Küfür ve dalaletde bulunan bir kalbin kalak ve ızdıraplarını ancak o hisseder. Bu rahatsızlık, bazen ciddi boyutlara ulaşabilir. Zira fıtrat, ancak hayırla uyuşur. Nitekim bu açıdan hayır, şerle beraber hadislerde şöyle ele alınır:

*"Hayır, nefsin/salim fıtratın, kendisine ısındığı, rahatladığı şeydir. Şer ise, nefsin kendisine ısınmadığı, senin içinde tereddüt ve ızdırap meydana getiren bir şeydir. (Bu böyledir), fetvacılar hilafına fetva verseler de."*⁴³ *"Kötülük, insan içine sıkıntı verir."*⁴⁴

Bu çerçevede Hz. Peygamber'in (a.s.v.) mi'racta müşahede edip dile getirdiği şu hadisini de hatırlatmak istiyoruz. O, insanla, insanın fıtrî yapısına uygun bir gıda olan süt arasındaki münasebeti şöyle anlatmaktadır:

*"Bana o noktada (mi'racta) bir badak süt, bir bardak ta şarap takdim edildi, ben önce tereddütte kaldım, sonra da sütü içtim. Bunun üzerine Cibril, 'fıtratı ihtiyar ettin, içki içseydin ümmetin tuğyan edecekti' dedi."*⁴⁵

Yüzü hüdaya dönük olmayan insan fıtratı her şeye ve her türlü muhteşem teknik gelişmelere rağmen tabiatı gereği gerçek mutluluğu bulamamaktadır. Şöyle ki, bilim ve teknik, -onun mahiyetindeki insanî cevherleri uyarmadığı için- yığın yığın faraziyelerle onu kendisinden dahi şüphe eder hale getirerek büyük bir manevi boşluğa düşürmüştür. Bu boşluğu çeşitli din ve telakkiler doldurmak isteseler de, hepsi fıtrata aykırı, muharref ve ilkel teklifler getirdikleri için, insanlara hak din olan İslam'dan başka bir kurtuluş yolu kalmamıştır. Bunun içindir ki, Kur'an şöyle buyurur:

*"(Dikkat edin!) Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur/sükûn bulur."*⁴⁶

Netice olarak diyebiliriz ki, insanın bağlı bulunduğu bir fıtrat gerçeği vardır, fert ona muhalif hareket ettiği zaman huzurunu kaybetmiş olur. Tecrübeler isbat etmiştir ki, insan fıtratının üzerine çıkan ve onunla çakışan her türlü hareket, insanlığa saadet ve huzur yerine hep felaket getirmiştir.

43) İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 194

44) Müslim, *Birr*, 14

45) Müslim, *İman* 259; Tirmizi, *Tefsir* 18.

46) Ra'd, 13/28